

DEN NYA SKÖRDETIDEN

1. *Utlandskonjunkturen — balanserad återhämtning?*

Den internationella konjunkturen har än en gång gäckat förutsägelseerna. I stället för den frostiga vinter, som enligt tidigare prognoser nu skulle stått för dörren, rapporteras att indiansommar råder i det stora landet i väster. Konjunkturens väderspåmän ha härav dragit slutsatsen, att ljumma västanfläktar komma att mildra även det kärvare ekonomiska klimatet här hemma.

Medan ännu för något år sedan insiktsfulla bedömare av den amerikanska ekonomien med viss oro sågo fram mot årsskiftet 1952—53, tyckes uppfattningen på tongivande håll numera vara, att konjunkturen — efter en tillfällig lätt tillbakagång — ånyo är på väg uppåt, och denna utveckling väntas fortsätta ett år framåt. Industriens nybyggnader uppskattas innevarande år till 26 miljarder dollar, vilket är ungefär samma siffra som i fjol. Rustningsutgifterna ligga nu vid 50 miljarder per år räknat och väntas kulminera under andra halvåret 1953. Ett genomgående drag både i Amerika och andra länder är det förbättrade läget för textilindustrien och andra konsumtionsvarubranscher. Försäljningen av kläder, skor och livsmedel har påtagligt ryckt upp sig efter det beträngda läget förra vintern och i våras.

Det märkligaste i den nya internationella konjunkturbilden är emellertid det balanserade förlopp, som det nya uppsvinget synes komma att få. Det inflatoriska trycket från efterfrågesidan på världsmarknaden har släppt. I mitten av oktober föll bomullspriset på en vecka 4 dollar per bal, och noteringen kom därmed att ligga föga mer än 15 procent över den nivå, där den amerikanska jordbruksregleringens prisstöd ingriper. Några andra nyckelråvaror ha gjort liknande stört dykningar. Priset på hudar är sålunda hälften av vad det var för ett år sedan, och gummipriset ligger endast vid tredjedelen av toppnoteringen strax efter Korea-krisens utbrott. Dessa fall representera ytterligheterna, men även i övrigt har tendensen i stort sett varit vikande. Moodys' råvaruindex, med

Den nya skördetiden

1931 som basår, låg vid utgången av september i år vid 428, vilket är 32 enheter (7 %) lägre än i september 1951.

Levnadskostnaderna ligga nu i några av de viktigaste länderna stilla, i USA var stegringen sålunda från årsskiftet t. o. m. augusti endast 3 %. I vissa fall noteras en nedgång med en eller annan procent, så i Belgien, Holland, Spanien och Portugal.

En viktig omständighet är att den amerikanska stålstrejken, i varje fall hittills, inte visat sig så inflationsbefordrande, som man fruktat. Marknadsläget är helt enkelt sådant, att det inte längre är möjligt att höja priserna i takt med kostnadsökningen. På flera områden kompenseras emellertid ökade lönekostnader av sänkta råvaru- och materielpriiser. Allt detta gör att man trots utsikterna till fortsatt god sysselsättning i framför allt USA inte längre på allvar räknar med en fortsatt inflation.

2. Kostnadsstegringarna ett hot mot vår export.

Om det är riktigt, att vi stå inför ett internationellt konjunkturuppsving, präglad av relativ balans, är det dock ingalunda givet, att dessa gynnsamma impulser skola slå igenom i vårt eget folkhushåll. Avgörande härför blir, hur vår utrikeshandel utvecklar sig. Svårigheterna och frågetecknen äro många. Den amerikanska tullpolitiken och dumpingbestämmelserna äro sådana att det inte blir lätt för utlandet att draga nytta av det förbättrade marknadsläget i USA. Men framförallt börjar de senaste årens höjning av den svenska kostnadsnivån nu att på allvar påverka vår konkurrenskraft. De förhållandevis optimistiska prognoserna för exporten och betalningsbalansen från i våras måste revideras. I stället för den kvantitativa ökning och kvalitativa förbättring av valutareserven, som bankoutskottet ännu i maj uppställde som önskemål, kan nu förutses, att årsresultatet blir en avtappning med något hundratal miljoner kronor, som bl. a. innefattar en betänklig minskning av riksbankens behållning av fria dollar utanför den europeiska betalningsunionen. För nästa år är bilden, såvitt nu kan bedömas, ännu mörkare. Exporten håller mer och mer på att dirigeras över till länder med en statlig reglering av utrikeshandeln, medan det blir allt svårare att hålla positionerna på de ännu öppna marknaderna, sådana som USA, Canada, Belgien och Schweiz. På så sätt kunna vi komma att dras ner i svagvaluta-träsket och snärjas allt hårdare av bilaterala avtal och interna handelsrestriktioner. Även inom mjukvalutaområdet föreligga

skiljaktigheter, som ytterligare bekräfta tendensen. Somliga länder med import- och valutarestriktioner ha på sistone sett sin handelsbalans och valutaställning förbättras; till dem hör också vår viktigaste handelspartner, Storbritannien. De svårigheter, som den svenska exporten mött på den engelska marknaden, berodde i början på dessa restriktioner men synas numera i allt högre grad kunna ledas tillbaka till rent kommersiella faktorer, i främsta rummet de svenska varornas höga pris.

3. Massakonjunkturens sammanbrott.

Exportutsikterna växla naturligtvis från bransch till bransch. Den enda verkliga ljuspunkten är järnmalmen, som alltjämt är god som guld. Med nya rekordsiffror för exporten i år och sannolikt även nästa år, är den vårt ojämförligen viktigaste handelspolitiska vapen.

Av andra traditionella stapelprodukter, intaga trävarorna en förhållandevis gynnsam position. Marknaden är fast och sund; årets export kan bli 600 000 standards, möjligen något mer men dock betydligt under fjolårsexporten på 800 000 standards. Priserna äro f. n. 27 % lägre än de toppriser, som uppnåtts förra hösten. Massaindustriens lysande konjunktur under fjolåret har följts av ett ytterst kännbart bakslag. Prisfallet har på ett år varit 40 % för viskoscellulosan, 55 % för den blekta papperscellulosan och 65 % för den oblekta massan. Den häftiga nedgången kan i stor utsträckning föras tillbaka på de tillfälliga utbud av amerikansk pappersmassa, som skett på de europeiska marknaderna. Denna företeelse står i sin tur i samband med den snabba utbyggnaden av produktionskapaciteten för trämassa i alla viktiga länder under de senaste åren. Medan världsproduktionen 1945 var knappt 18 miljoner ton, hade den 1949 stigit till 26 miljoner och 1950 till drygt 30 miljoner ton. Under 1951 gick produktionsökningen vidare i rask takt, och under innevarande år har en ytterligare utvidgning ägt rum, ehuru några siffror härför ännu icke föreligga. Av 1950 års produktion svarade USA för 13,3 miljoner ton, Canada 7,4 miljoner, Sverige 3,1 miljoner, Finland 1,9 miljoner och Norge 1,0 miljon ton. Den svenska exporten på USA, som i fjol uppgick till 200 000 ton, kan i år uppskattas till 150 000 ton. Då det amerikanska årsbehovet är 15,6 miljoner ton enligt 1950 års statistik och sedan dess ytterligare ökats, svarar Sverige alltså f. n. endast för cirka 1 % av det amerikanska behovet. Det säger sig självt, att denna

knappa marginal mycket lätt kan komma att sopas undan. De nuvarande svenska priserna äro emellertid efter den senaste sänkningen så låga, att de torde motsvara prisnivån i USA, vilket lett till, att den amerikanska massaexporten till Europa praktiskt taget upphört. De nuvarande låga svenska priserna täcka knappt tillverkningskostnaderna. Konkurrensen har hårdnat, och flera av våra viktigaste avnämländer, såsom England, Frankrike, Australien, Argentina och Brasilien, dragas med betalningssvårigheter. Det tryckta konjunkturläget för massan har å andra sidan medfört, att de prisutjämningsavgifter som utgingo på högkonjunktorens toppnoteringar nu självdött, vilket må tjäna som tröst för ett tigerhjärta.

För järn- och stålindustrien ter sig dagsläget icke alltför dystert. När den amerikanska stålstrejken slutade, medförde detta ökade avsättningsmöjligheter för svenskt kvalitetsstål. Detta kan synas egendomligt men förklaras av att det svenska stålet kompletterar det amerikanska i verkstadsindustrien, t. ex. vid biltillverkning; när det amerikanska stålet uteblev, minskades efterfrågan också på det svenska, för att sedan återigen ökas, när den amerikanska stålproduktionen kom i gång. Konkurrensen från Tyskland, England, Österrike och Italien tilltar emellertid, och särskilt Västtysklands låga löner och billiga bränsle utgöra en svår handicap för Sverige. Just för ögonblicket ser man måhända på svenskt håll icke alltför pessimistiskt på återverkningarna av den europeiska kol- och stålpoolen, men det är, som herr Wistrand understrukit i en interpellation i första kammaren, nödvändigt att följa utvecklingen med stor uppmärksamhet, ty här kunna mycket obehagliga överraskningar hända.

För verkstadsindustrien äro exportutsikterna oenhetliga. Vårt prisläge är sådant, att vi knappast kunna konkurrera med England och Tyskland, när det gäller likvärdig produktion. De engelska priserna för gjutgods ligga t. ex. 15—20 % under de svenska, trots att de senare icke lämna utrymme för någon vinst. En väsentligt bidragande faktor härtill är den engelska lönenivån, som inom denna bransch understiger den svenska med 15 %.

På vissa gamla och upparbetade marknader, t. ex. i Sydamerika, har Sverige kunnat hålla sig kvar tack vare hög kvalitet, men där möta vi nu valutaknapphet och ökade betalningssvårigheter. De nya marknaderna i Främre Orienten, Indien och Indonesien, ha ett relativt gott betalningsläge, men där äro i gengäld priserna avgörande. För att hålla stånd mot den tyska och japanska kon-

kurrensen få vi finna oss i att sälja utan vinst. I orderhänseende förete de större verkstäderna vid första påseende en gynnsammare bild än de mindre och medelstora. De förra äro i motsats till de senare i många fall fullbelagda för ett år framåt, men väsentligare är att tillflödet av nya order går trögt. Det är mot denna bakgrund man har att se de permitteringar, som redan skett inom några större verkstadsföretag och som inom kort kunna komma att följas av ytterligare uppsägningar.

Den skärpta utlandskonkurrensen yttrar sig icke endast i pressade priser utan också i krav på kortare leveranstider eller leverans från lager. I detta sistnämnda hänseende kompliceras läget av kreditrestriktionerna, som medföra att åtskilliga företag helt enkelt icke ha de finansiella resurserna för att lägga upp försäljningslager av färdiga varor, i all synnerhet som betydande belopp måste bindas i råvaruförråd.

4. Räntabiliteten såsom ledstjärna för investeringarna.

Avsättningssvårigheter, höga byggnads- och maskinkostnader och likviditetsbekymmer ha satt sin prägel på industriens investeringsvilja, som har gått ner kraftigt i förhållande till tidigare år. De faktiska investeringarna komma 1953 att sannolikt vara icke oväsentligt lägre än under något av de senaste åren. Med fog kan man fråga sig, om under sådana förhållanden investeringskontrollen behöver upprätthållas. Den reglering av de industriella nyanläggningarna och utvidgningarna, som sker genom myndigheterna, direkt genom byggnadstillståndsgivning och indirekt genom dirigering av kreditmarknaden, baseras delvis på andra synpunkter än den som i dagens internationella konkurrensläge borde vara utslagsgivande, nämligen räntabiliteten. Om vi skola ha någon chans att bemästra det höga kostnadsläget genom målmedvetet insatta rationaliseringar och moderniseringar, kan ledstjärnan icke vara annat än strävan att nå bästa möjliga ekonomiska resultat. När förhållandena så snabbt ändras som i dessa dagar, kräves flexibilitet och anpassning, men kan man uppnå detta i en regleringsekonomi?

5. En säker väg till dålig ekonomi.

Riskerna för en ytterligare uppdrivning av den svenska kostnadsnivån och därmed en ny försämring av den svenska indu-

striens konkurrensförmåga kunna tyvärr icke lämnas ur räkningen. Från fyra olika håll kunna sådana impulser befaras, nämligen från löneavtalen, från penningpolitiken, från strävandena att upprätthålla full sysselsättning samt från budgetpolitiken.

Under de sista åren har det kommit ett helt nytt drag i löneuppgörelserna på arbetsmarknaden. Nationalinkomstprognosernas siffror, som komma fram på hösten, ha blivit magiska tal. Alla löntagargrupper sträva i första hand att taga ut sin andel i det emotsedda inkomsttillskottet. Men inte nog med detta, om kalkylen pekar mot en fortsatt stegring i levnadskostnaderna, söker man kompensera sig härför och t. o. m. för de kostnadsstegringar, som bli en följd av lönehöjningarna. Väl kan man förstå den känsla av otrygghet, som har gripit löntagarna, när grunden för ett stabilt penningvärde har blivit uppriven. Men metoden är osund. Den innebär ingenting annat än att en stor del av svenska folket nu lever på förskott, vilket ju erfarenhetsmässigt är en säker väg till dålig ekonomi. För hela folkhushållet gäller likaväl som för den enskilde, att inkomsterna måste finnas, innan man disponerar dem, icke tvärtom. I det kärvare läge, som nu inträtt, finns det måhända hopp om, att avtalsrörelserna åter skola komma in i sundare banor, men mycket beror härvid på hur det allmänekonomiska klimatet blir i det kritiska skedet av avtalsförhandlingarna. Här kommer penningpolitiken in som en avgörande faktor. Om mera pengar släppas ut till för låg ränta, komma både löntagarna och arbetsgivarna att diskontera nya sysselsättningsmöjligheter och vinster, även om dessa äro övergående och skenbara, och lönenivån kommer att dragas ytterligare uppåt.

6. Den enbenta penningpolitiken.

Riksbankens nya giv har inneburit, att det ena ledet i en penningpolitisk nyorientering genomförts: tillgången på pengar har blivit knappare. Något paradoxalt kan sägas, att riksbanken medverkat härtill genom att förhålla sig passiv. Åtstramningen har kommit genom budgetöverskotten, genom statlig tvångsupplåning i form av prisutjämningsavgifter och genom sjunkande exportinkomster. Riksbanken har underlåtit att motverka den restriktiva effekten av denna utveckling och har alltså icke såsom förr om åren köpt obligationer och skattkamarväxlar på marknaden. Det andra led som logiskt bort infogas i denna penningpolitik, nämligen en all-

män justering av räntorna uppåt i enlighet med det nya knapphetsläget har däremot ej kommit till stånd. Endast räntan på industrilån och liknande krediter har tillåtits stiga. Alldeles som högeroppositionen och systemets kritiker inom näringslivet förutsett, har denna enbenta penningpolitik icke undanröjt bristen på jämvikt mellan kreditanspråken och det tillgängliga sparandet. Vid sidan av de reguljära kreditinstitutionerna håller på att uppstå en grå kapitalmarknad, dit icke obetydliga belopp lockas av en högre förräntning. En stor kö av eftersatta kreditbehov har så småningom bildats. Både kommunerna och bostadsbyggandet äro i trängande behov av långsiktiga krediter.

För att komma ur denna återvändsgränd finns det att välja på tre möjligheter,

a) en höjning av obligationsräntan, som är tillräckligt kraftig för att undanröja snedvridningen av marknaden;

b) en återgång till den tidigare expansionistiska penningpolitiken, som innebar att riksbanken tillhandahöll så mycket pengar som efterfrågades vid den fastlåsta låga räntan;

c) direkta reglerings- och ransoneringsåtgärder på kapitalmarknaden.

Om icke den offentliga verksamheten och bostadsbyggandet skola paralyseras, torde det vara ofrånkomligt, att riksbanken ställer nya betalningsmedel till förfogande, men för den fortsatta prisutvecklingen blir det av avgörande betydelse vilket av de ovan antydda tre alternativen som därvid väljes. Höjer riksbanken räntan, kan den fortfarande ha utvecklingen under kontroll. Allmänhetens penningssparande stimuleras, företagen få en tankeställare att vara sparsamma med sina kreditanspråk, kön av kreditsökande minskas. Går man denna väg och slussas de nya lån, som måste fram, ut på marknaden i en rimlig takt, kunna nya prisstegringar sannolikt undvikas. Det andra alternativet innebär däremot ett återfall i den rena inflationspolitiken. Det tredje alternativet är utomordentligt svårhanterligt, innebär otillräckliga garantier mot en för riklig kapitalförsörjning och kan få ödesdigra återverkningar på sparviljan, särskilt försäkringssparandet. När den famösa ränteregleringslagen i fjol underställdes riksdagen, gjordes från regeringen det i och för sig realistiska uttalandet, att marknadsräntan på lång sikt bör vara normerande för räntepolitiken. Det avgörande som nu inom kort måste träffas av riksbanken och statsmakterna blir en provosten för hur allvarligt detta uttalande var menat.

7. Universalmedel mot arbetslöshet?

Den tredje faktor, som kan komma att påverka kostnadsstrukturen, är sysselsättningen på arbetsmarknaden och de åtgärder, som komma att vidtagas eller underlåtas på detta område. Den obetydliga ökning av arbetslöshetsprocenten, nämligen från 1,4 % i juli 1951 till 1,9 % i juli detta år, utgör självfallet i och för sig ingen motivering för vidtagande av motåtgärder. Marginalen är så liten, att man alltjämt med fog kan hävda, att full sysselsättning föreligger. Det mera ansträngda läget för industrien har emellertid varit tillräckligt för att utlösa en försiktig och återhållsam inställning hos båda parterna inför den nya säsongen av avtalsrörelser. Regeringen har givit sina underordnade organ i uppdrag att se över reserven av arbetsobjekt och planera för deras snara igångsättande i händelse av behov. Den uppenbara risken är här, att ingreppen ske för tidigt. Så splittrad som konjunkturbilden är, vore det farligt att taga varje lokal arbetslöshet till intäkt för krav på igångsättande av offentliga arbeten. Går man den vägen, blir det praktiskt taget omöjligt att få till stånd den utgallring av oekonomisk produktion och icke konkurrenskraftiga företag, som är en förutsättning för att vi skola kunna hålla vår ställning i det hårda tävlingstempot på världsmarknaden. Offentliga arbeten äro en kur mot en verklig kris; liksom penicillinet och andra moderna undermediciner kunna de förlora sin verkan genom att tagas till i otid och i för små doser, innan verklig fara är å färde.

Offentliga arbeten äro heller icke något universalmedel. Det finns andra remedier, som kosta mindre och ha större och varaktigare effekt. Det må här räcka med att hänvisa till möjligheterna för stat och näringsliv gemensamt att med lämpliga finansiella medel bearbeta gamla och nya marknader för att hålla exporten uppe. Med fog har i riksdagen efterlysts ett mera nyanserat beredskapsprogram mot arbetslösheten än det som bara inrymmer uppförande av bostadshus, skolor och ämbetsverksbyggnader eller anläggning av vägar. Men för att komma fram till konstruktiva lösningar härutinnan tarvas samarbete mellan regering och näringsliv och mellan regering och opposition, ett samarbete i den anda och med den målsättning, som kom till så lyckligt uttryck i ett regeringsinitiativ strax före andra världskrigets utbrott. Det är ett sådant friskt och okonventionellt grepp, som man denna gång hittills förgäves fått vänta på.

8. *Myten om överbalanseringen.*

Det fjärde hotet mot vår kostnadsnivå och konkurrenskraft kommer från budgetpolitiken. Det komplicerade konjunkturläget kan mycket väl gestalta sig så, att vi få god sysselsättning och tillfredsställande priser inom vissa branscher, men avsättningssvårigheter och arbetslöshet inom andra. Kreditpolitiken kan komma att skapa ett nytt internt inflationstryck samtidigt som isolerade deflatoriska tendenser uppträda. Hur skall budgetpolitiken i detta läge utformas? Skola arbetstillfällena skapas genom statlig upplåning eller skall budgeten alltjämt vara överbalanserad? Än mer komplicerad blir situationen genom de kostnads- och utgiftsstegringar, som förefalla ofrånkomliga inom den statliga sektorn. Ett planligt tillgodoseende av försvarets minimikrav blir väsentligt kostsammare än tidigare beräknat. Automatiska kostnadsstegringar på ett par hundra miljoner inom den civila sektorn äro färdiga att faktureras. Anpassningen och utbyggandet av de sociala förmånerna kräva ytterligare kanske några hundra miljoner. Det är sant, att inflationen kan höja statsinkomsterna ännu något men inte tillnärmelsevis i samma takt som utgifterna stiga. Den direkta beskattningen enligt 1947 års system, som redan ifrån början innebar ett hot mot arbetsviljan och sparförmågan, har överansträngts genom inflationen. Progressiviteten i skatteskalen har genom penningvärdets fall blivit så absurd, att någon ytterligare skärpning är otänkbar.

Ett är säkert. Det budgetöverskott på 1 miljard, som redovisas i den löpande riksstaten, är en mycket övergående företeelse. Detta innebär med andra ord, att de som tillfälliga betecknade skatter, vilka bidragit till budgetöverskottet, intecknats för bestående utgiftsändamål. Företeelsen kastar en intressant belysning över den praktiska ohållbarheten av den nya finanspolitiken, enligt vilken budgeten skall vara underbalanserad i lågkonjunkturer och överbalanserad i högkonjunkturer. Denna ekonomiska teori har icke bestått provet under högkonjunkturen, utan grusats av de psykologiska realiteterna. I själva verket går det aldrig att arbeta med en överbalansering i en demokrati med starka påtryckningsgrupper i folkrepresentationen. Den beska sanningen är, att bibehållandet av sunda statsfinanser förutsätter, att staten alltid har ont om pengar.

Något utrymme för en ansvarslös överbudspolitik finnes inte, det är ett kärvt faktum, som måste beaktas ej mindre av regeringen

Den nya skördetiden

än av den fraktion inom oppositionen, där man till äventyrs leker med sådana tankar. Läget är allvarligt nog ändå.

9. Inflationens frukter.

På det ena området efter det andra se vi nu inflationens följder. Löner och priser ha drivits i höjden; vårt konkurrensläge har därigenom försämrats. Handelsbalansen tenderar mot en ogynn- sam utveckling. Den önskade kvantitativa och kvalitativa förstärk- ningen av valutareserven har vänts i sin motsats och en fortsatt förminskning och försämring kan befaras. Kreditmarknaden har kommit ur jämvikt och hotas dessutom av tvångs-ingrepp. Den fulla sysselsättningen är undergrävd och kan snabbt nog förbytas i arbetslöshet, men de motåtgärder, som planeras, ha icke avstämts mot näringslivets behov och samhällets intressen på längre sikt. Det statsfinansiella läget är beträngt; de av inflationen ansvällda utgifterna bestå, men statens inflationsinkomster förgå; i och med att takten i penningvärdeförsämringen bromsas, sacka statsinkoms- terna efter. Så ter sig alltså den nya skördetiden: vad som såddes i lättsinne, mognar ut i bekymmer.